ТВАРИННИЦТВО, КОРМОВИРОБНИЦТВО, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПЕРЕРОБКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

УДК 636.22128.082.26

БУРІ ШВІЦИ В СВІТІ. ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Бондарчук Л.В. *- к.с.г.н., доцент, Сумський НАУ*

Постановка проблеми. Для сучасних умов розвитку сільського господарства України найбільш гостро стоїть проблема забезпечення продовольчої безпеки країни, яка пов'язана з різким зниженням виробництва продукції тваринного походження в цілому, і молока зокрема. Найголовнішим завданням агропромислового комплексу країни є забезпечення населення продуктами харчування дешевими за вартістю і високими за якістю. Це в першу чергу стосується молока і молочних продуктів, так як вони є повноцінним продуктом харчування, сухі речовини якого організм людини засвоює на 92–97%.

Стан вивчення проблеми. Збільшення виробництва молока може бути досягнуто двома шляхами екстенсивним і інтенсивним, тобто за рахунок збільшення поголів'я корів, або використання високопродуктивних тварин. Збільшення поголів'я у крупно товарних господарствах на даному етапі неможливо, а підвищення генетичного потенціалу тварин основних порід, які розводять в Україні – наше головне завдання. Однією із таких порід, яка в повній мірі відповідає сучасним вимогам якості продукції є швіцька порода, яка стає популярною не тільки в зоні традиційного розведення в нашій країні, а це Сумська, Чернігівська, Закарпатська області, а й поширюється на схід України.

Завдання і методика досліджень. За даними наукових літературних джерел проведена оцінка генезису бурих порід великої рогатої худоби, та надана оцінка проведеної селекційної роботи. Вказаний генетичний зв'язок між породами та методи розведення.

Результати досліджень. Історичний генезис швіцької породи показує , що тварини пройшли достатньо великий історичний шлях і зберегли свої найкращі господарсько-корисні ознаки, а це в першу чергу вміст жиру і білку в молоці, відмінну акліматизаційну здатність до умов утримання, міцну будова тіла, пристосованість до перепаду температурного режиму, ефективне використання кормів і природних пасовищ, спокійний норов і тривале продуктивне використання [1,3,12,24].

Небагато країн світу можуть довести походження тієї чи іншої породи, як Швейцарія походження *Braunvieh.* Більшість істориків схиляються до думки , що бура худоба є однією із найстарших молочних порід світу.

Походження. Швейцарія – країна в центрі Європи, значну територію якої займають Альпи з чудовими лучними пасовищами. Саме тут випасалась невелика короткорога худоба з міцними кінцівками brobrachyceros, яка з англійської перекладається як торфяникова худоба. За розмірами вона складала 2/3 сучасної швіцької корови. Дослідженнями вчених доведено, що відбувалось це в епоху неоліту (2000 до н.е. – 800 до н.е.). Одомашнення і поліпшення торфяникової худоби , вважають вчені , відбувалось переселенцями з азійських країн , в основному на територіях монастирів, де займались тваринництвом. Саме вони почали створювани тварин комбінованого напрямку продуктивності, так як відбирали тварин з високими надоями для виробництва сиру і випоювали телят молоком для отримання якісного м‘яса. Збереглися старовинні записи від 1050 року з монастиря Мурі, де уже обліковували молочну продуктивність корів. Це не було виключенням і для інших монастирів, де займались тваринництвом. Приблизно в XIV столітті ченці-бенедиктинці , які мешкали в монастирі Айнзідельнекантоні в Швейцарії популяризували буру худобу, продаючи багато бугаїв і корів іншим монастирям, заможним господарям в своїй місцевості та країни Європи і Азії. В 1300-1400 –х роках худоба породи *Braunvieh* мала значні відмінності за типом будови тіла в залежності від умов утримання і вирощування (низинна і гірська). Зустрічались тварини з білими пасками на животі або на спині, хоча за походженням і ті і другі належали до швіцької бурої породи. І починаючи з 1800 років заводчики почали об’єднуватися в союзи з розведення бурої худоби, проводячи виставки, виводки , аукціони , де звісно виставляли кращу за всіма ознаками худобу.

Основною метою було отримати тварину середнього розміру, подвійної продуктивності, з гарною будовою тіла і обмускуленістю, з міцними кінцівками, мати коричневе забарвлення і виробляти певну кількість молока.

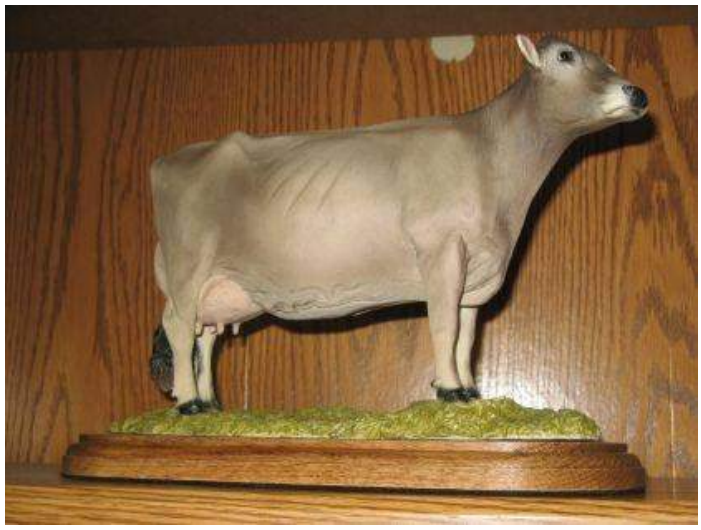

Рисунок 1. Модель швіцької корови

Саме завдяки записами кращих тварин Швейцарії до «золотої» книги з 1879 року дало змогу в 1880 році «швейцарській бурій» отримати офіційну назву швіцька .

На початку 1900 - років асоціація з розведення швейцарського *Braunvieh* почала розробляти перші стандарти за висотою і об'ємом тварин, а також відбір за генеалогією [9].

Завдяки гарним акліматизаційним здатностям та небажаного інбридингу в обмеженій популяції поступово тварини цієї породи поширилися на території Європи, зокрема в Італію, Баварію, Австрію, Францію, а в XIX ст.. Південну і Північну Америку, Азію, Африку. Саме в цей період почалася серйозна селекційно-племінна робота з цією худобою. У 1968 році Рада з розведення бурої худоби в Швейцарії затвердила перші стандарти для дорослої худоби: середня маса бугаїв – 950кг, корів – 600кг,з висотою у холці 135-138 см і обхватом грудей 180-240 см у корів. Особлива увага зверталась на добре розвинене вим'я і молочні вени у корів. Бажаний тип досягався шляхом гетерогенного підбору корів м'ясо-молочного типу з бугаями молочного типу.

Паралельно велась робота і над покращенням м'ясних форм бурої худоби . зокрема худоба з історичної батьківщини мала міцну будову тіла, широкі маклоки. Округлі ребра, великий обхват грудей, низьку постановку кінцівок і добре виражену задню частину тулуба [26].

За статистичними даними(Markusa Zempa, Presidenta of the World Brown Swiss Cattle Breeders' Federation, 2013) в 19 країнах світу, які офіційно ідентифікують тварин існує біля 2,3 млн. швіців, а враховуючи країни, які розводять бурих швіців, з назвами порід відповідно до місцевості розведення можна припустити , що бура порода нараховує більше 10 млн. особин. Найбільші стада мають європейські країни, такі як Швейцарія, Німеччина, Італія, Австрія, Франція, Іспанія, більше 20 000 тварин зареєстровані в США і Канаді. Крім того ця порода присутня в Північній Америці, зокрема Бразилії, Чілі, Аргентині, Мексиці, Африці , в основному Сенегалі, Березі Слонової Кості, Заїрі, Того, Камеруні, Конго, Руанді, Бурунді, Мадагаскарі, Реюньоні, Марокко,Алжирі, Тунісі, а також в Індії, Буркіна Фасо, Беніні, Австралії, Новій Зеландії і Японії.

Природно-економічний розвиток кожної країни, умови утримання і годівлі, рівень племінної роботи зі швіцькою худобою дав можливість отримати породу спільну за походженням, але відмінну за рядом продуктивних ознак.

Бура швіцька худоба, виведена в Швейцарії, багато століть користується всесвітнім попитом. Визначально худобу почали розводити в гірській місцевості, як худобу для сільськогосподарських робіт, але шляхом довготривалого підбору і добору удосконалювали до кращих показників за молочною і м'ясною продуктивністю. Покращені умови годівлі і утримання дозволили створити масиви худоби добре акліматизованих як до розведення у високо гірських так і низинних господарствах.

Бурі породи Європи. В другій половині 20 сторіччя бура порода розводилась у 80 країнах світу від тропіків до полярного кола і нараховувала більше 5 млн. голів. Найбільше поширення вона набула в традиційній зоні розведення , а саме Австрії, Німеччині та Швейцарії. В Австрії розведенням і селекцією худоби займаються союзи з її розведення , поширена в західних федеральних землях і центральній території. Популяція складає 170 000 голів, із них пле-

мінна худоба - 58 000. Середній надій складає 6 200 кг молока жирністю 4,02 % і білковістю 3,31%. Доля породи в Австрії складає : 8,2 %, із них 28,5 % вирощуються в Альпах. Середня жива маса корів - 700 кг, нетелів – 450-600кг, бугаїв – 1000-1200кг, висота в холці у корів - 140 – 150 см, у нетелів - : 133 – 143 см [14,25].

Областю розведення німецької бурої худоби є сувора за кліматичними умовами гориста місцевість Альп і південно-західна частина Німеччини. Цей регіон з виробництва молока за давніми традиціями називають «сироробною кухнею Німеччини». Перші союзи з розведення німецької бурої худоби були організовані в Зонтхофені, що в Баварії ще в 1879 році. Тому розведення бурої худоби можна відстежити за однією із давніх племінних книг Німеччини. Німецька бура худоба відрізняється високою продуктивністю, завдяки високопоживній годівлі і умовам утримання. Середні надої від корів складають 7168 кг молока, з вмістом жиру 4,16% і білка 3,55%, проте генетичний потенціал складає 8000-9000кг молока . У 2011 році середня чисельність тварин склала майже 148 000 голів. Оскільки німецька бура худоба відноситься до комбінованого напрямку продуктивності то на племінних станціях і в господарствах за методом BLUP оцінюють бугайців за показниками м'ясної продуктивності. Середньодобові прирости на відгодівлі складають 1250 г при добре розвиненому тулубі, що робить їх конкурентоспроможними з м'ясними породами худоби [11].

Історична батьківщина швіцької породи є Швейцарія, де ця порода за чисельністю посідає друге місце. Тривалий шлях добору за відтворювальними властивостями , екстер'єром і конституцією, тривалістю продуктивного використання, формою вимені дав змогу поширитися цій породі і зайняти достойне місце серед найвідоміших порід як молочного так і м'ясного напрямку продуктивності. Молочна продуктивність в 2012 році 132845 контрольованих тварин склала 6911кг молока з вмістом 4,04% жиру і 3,38 % білка в середньому за лактацію. Селекція тварин ведеться на високому генетичному рівні, з 2009 року запроваджена оцінка тварин за геномною оцінкою. Тварини належать до провідних ліній Барона, Гольда–Нокса, Арона, Фернандо–Ісака, Цара, Фрачі–Драгона, Фігі, Ацора, Цено–Карло. Із них оцінено за продуктивністю потомства 103 бугаї, визначені гілки поліпшувачів. Оцінка бугаїв була проведена не лише за надоєм і вмістом жиру, а й за білковомолочністю, що дозволило уточнити оцінку деяких продовжувачів і закласти цінні за цією ознакою лінії. 85% корів осіменяється генетичним матеріалом внутрішньої селекції.

Найближчою країною, яка була в 14 столітті завойована бурими швіцькими тваринами стала Італія . а саме територія Ломбардії. Спочатку це були тварини потрійного напрямку використання (молочні, м'ясні і робочі), але починаючи з XIX сторіччя перевага надавалася тваринам молочного напрямку і в 1950 році ця порода користувалась неабиякою популярністю і мала чисельність в 1900 тис голів. Молоко від цих корів використовували для виробництва традиційних італійських твердих сирів. На цей час відбувалось інтенсивне схрещування з іншими породами , тому з 1972 року Bruno Alpine почали поліпшувати швіцькими бугаями американської селекції. На сьогодні італійський швіц має світлу масть, достатньо велику живу масу корів від 550 до 800 кг, висотою в холці 135-160 см. Продуктивність тварин складає 6800 кг молока з

4,0% жиру и 3,5% білку. Генетика італійської бурої худоби використовується в багатьох європейських країнах , а міжнародного визнання набув бугай Гордон , який інтенсивно використовувався 90-х роках минулого століття.

Продуктивні якості бурої худоби, особливо смакові властивості сирів і вершків спонукав тваринників Франції сформувати молочний тип бурої худоби, історія якої розпочинається з XIX сторіччя. Основним ареалом розведення якої є три райони Північний схід (Об, Котд'Ор) , південніше центрального масиву (Тарн) і на північ від Піренеїв (Арьєдж). Загальне поголів'я тварин становить біля 17 000. Середня продуктивність протестованих корів склала 6338 кг молока при 4,02% жиру і 3,31 % білка. Тварини масивні (бугаї – 1000-1150кг, вага корів 650-750 кг), так як розводяться і для отримання молока. Так і для м'яса. Особливою популярністю користуються масло і сири вироблені самк з молока швіцьких корів.

Заводчики особливу увагу звертали на масть тварин. Вона варіює від світло-бурої до темно-бурої з характерним світлим паском уздовж спини і світлим обрамленням носового дзеркала. Дорослі бугаї темніші за корів. Конституція тварин міцна. Форми тулуба пропорційні. Висота нетелей в холці від 132 до 144 см (у Франції та Італії худоба значно вище, ніж у Німеччині та Австрії); глибина грудей до 70 см; довжина тулуба приблизно до 157 см, розтягнута; п'ясток тварини в обхваті до 21 см. У корів вим'я об'ємисте, чашоподібне , молочні залози добре розвинені з індексом молоковиведення 43-45% Жива маса тварин швейцарської породи в різні вікові періоди має наступні показники: телят до 40 кг; у віці одного року - 250 кг; в півторарічному віці до 360 кг; дорослих тварин - биків до тонни, корів до 560 кг. Порода має середню скоростиглість і 95% легкості отелень. Вік корів при першому отеленні становить порядку 32,4 міс., а в племінних господарствах - 31,8-32,7 місяця.

Бурі породи Америки. Швіцька порода, яку розводять у США і Канаді, останні десятиліття відселекціонована в напрямку створення спеціалізованого молочного типу і знайома всім як Brown Swiss(бура швейцарська порода). Історія швіцької породи у Сполучених Штатах Америки починається з 1869 року . коли Генрі М. Кларк Бельмонт імпортував на човні до штату Массачусетс бугая , п'ять телиць і двох нетелів із кантона Швіц, що в Швейцарії нову для цієї місцевості породу. Родоначальницею всієї популяції бурої худоби стала видатна корова Джейн оф Вернон 28496 , яка народилась на фермі Орбек штату Вісконсин і прожила там з 1929 по 1945 рік. Тричі вона ставала Чемпіонкою на національних виставках, показуючи рекордну молочну продуктивність 10713 кг молока жирністю 4,56%. Нащадки цієї видатної тварини, як сини так і дочки мали рекордні показники продуктивності, як за надоями так і за формами екстер'єру.

В Америці створені швіци молочного типу(затверджена як молочна порода в 1906 році) на високих, правильно поставлених кінцівках, з глибокою, широкою, але плоскою грудною клітиною, щільною сухою мускулатурою і відмінно вираженими ознаками молочності. Жива маса корів в США в середньому 700-750 кг, бугаїв - 1000-1200 кг. Середня продуктивність повновікових корів 7800-8800 кг молока жирністю 4,0-4,2%, вміст білка - 3,3-3,5%. У 2007-2011 роках рекордистками породи стали Lime-Rock Frolic Jiggy з надоєм 17223 кг молока,1281 кг жиру і 556 кг білка, Lost ET 911151- 26683кг молока, 1490 кг

жиру і 857кг білка, MeudtsSpartanSunny932060 – 24235 кг молока з вмістом жиру 6,3% і білка 3,2%,і вдруге рекордсменкою за 365 днів сьомої лактації стала корова Lost Elm Prelud ePixy ET 911151 від якої отримано 29678,5 кг молока, 1613 кг жиру, 921 кг білка. Бура швіцька порода входить до числа шести молочних порід, що розводяться в Сполучених Штатах [27].

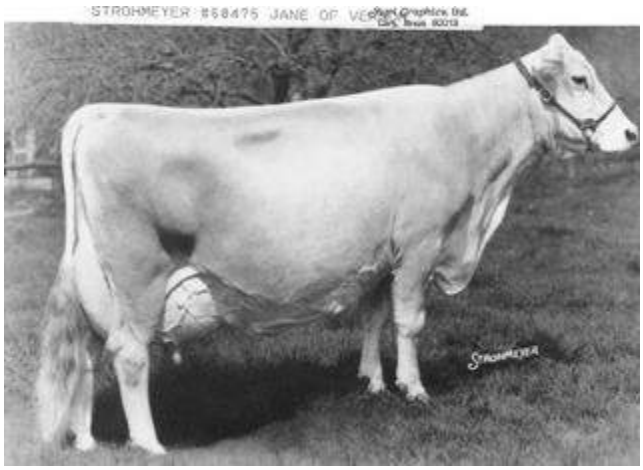

Рисунок 2. «Мати BrownSwiss», корова Джейн оф Вернон 28496

Сполучені Штати Америки дуже інтенсивно імпортують як худобу так і сперму американського коріння для поліпшення *Braunvieh* в німецькомовних країнах, *БрунаAlpina* в Італії, *Brunedes Альпи* у Франції, *ПардоSuizo* в Іспанії і Латинській Америці, включаючи Бразілію.

В Канаду вперше швіцька порода потрапила в 1888 році із Сполучених Штатів Америки до Східного округу Квебеку. Сьогодні поголів'я швіцької худоби розводиться по всій країні і вважається як порода молочного напрямку продуктивності. Американський бугай Арон B8719 став родоначальником канадської бурої худоби.

Зважаючи на добру пристосованість до суворого клімату , спокійний темперамент, міцні кінцівки, молочний тип будови тіла, високу молочну продуктивність корови ідеально підходять до любого типу фермерських господарств по всій Канаді. Проте в країні , крім молочних створені асоціації , які займаються розведенням худоби м'ясного призначення для продажу на південноамериканські ринки. В 2009 році від корів отримували 8128 кг молока , жирністю 4,05% і 3,48% білка. Молоко корів багате на вміст К-казеїну, вміст якого 12,67% при стандартних показниках11,25%. Загальна кількість поголів'я становила 1938 тис. тварин.

Бурі породи Австралії і Нової Зеландії. Вперше швіцька худоба до Австралії потрапила в 1974 році як сперма імпортована із Канади менеджером паном Річардом Брауном , яку використали на стаді джерсеїв і отримали одинадцять телиць, які і стали першими тваринами швіцької породи зареєстрованими в Австралії, штату Нового Південного Уельсу. Крім сперми селекціонери шукали можливість імпортувати бугаїв швіцької породи і першого бугая . який

потрапив на континент із США через Канаду назвали Вулкан (AaronsChampofVulcan) і сперма бугаїв "Great Beauty", "ByersBayRoxannesRoyalty", WelcomeInNabob", "WelcomeInTex", "WelcomeInStretch" and “ReginaGroveStan” .

На сьогоднішній день саме ці бугаї із США стали поліпшувачами австралійської бурої швіцької породи. На початку 80 років імпорт став більш доступним і тварини все більше консолідувались до молочного напряму продуктивності. З кінця 80-х років в країні розвинута система ембріопересадки, за допомогою якої були створені чисельні родини і лінії.

В 2005 році від швіцької корови Yarraleigh Ellie VG 86 надоїли більше 13000 кг молока. В середньому від корів швіцької породи Австралії отримують 10000-11000 кг молока за лактацію. Асоціацією по бурій худобі зареєстровано 17000 голів, більшість з яких має американську кров. Проте селекціонери Австралії для підвищення генетичного потенціалу використовують кращий генофонд не тільки американських , а і німецьких італьянських , швейцарських,французьких популяцій швіцької великої рогатої худоби.

В 1973 році була сформована асоціація швіцької худоби в Новій Зеландії, президентом якої був обраний Адольф Hardegger.В 1975 році з’явилися перші телята від штучно запліднених корів спермою бугаїв Північної Америки. Засновником популяції став американський бугай Golden Dawn Elegant Master. Більше 16 000 тварин зареєстровані в Новій Зеландії і за молочною продуктивністю посідають друге місце на континенті [27].

Бурі породи Росії. У Росію швіцку худобу стали завозитися з другої половини XIX століття в поміщицькі господарства. Через високу вимогливості до годівлі в селянських господарствах він не використовувався. Імпортувалися як бики, так і маточне поголів'я Поряд зі швіцами імпортували і альгауську худобу, яку вважають одним з відрідь швейцарської породи. Кращі стада були в поміщицьких господарствах Смоленської губернії і на фермах Петровсько-Розумовської академії . З 1905 року швіцких биків стали утримувати на парувальну пунктах, організованих до того часу земствами ряду центральних губерній Росії У результаті їх використання на маточному поголів'я місцевої худоби були отримані помісі На їх основі формувалися численні групи бурої худоби бабаєвська, малмижська, большемурашкінська, лебединська. У 80-х роках XIX століття швіцьку худобу використовували при виведенні юрінської породи В даний час найбільшого поширення швіцка худоба набула у Смоленській, Тульській, Нижегородській областях, в Краснодарському краї. У широких масштабах племінна робота з цією породою почалася після організації племінних радгоспів і особливо державних племінних розсадників. Велике значення мала запис тварин з 1925 р. в ГКПЖ. У 1929 році вийшов I том Державної племінної книги швіцкой худоби (Смоленськ). Потім були організовані Смоленський, Гжатський, Костромський, Лебединський та інші держплемрозсадники. З цього часу значно зросло поголів'я швіцкой худоби, підвищилася його продуктивність, збільшилася жива маса і покращилося тілобудова.

З 1959 року по 1972 роки в колишній СРСР було імпортовано 2196 голів швіців (з Австрії, Швейцарії, США) Всього в країні налічувалося в 1951 році - 465 тис гол, а в 1980 р - 2999 тис голів Удої матерів завезених биків коливалися від 5955 кг до 10161 кг при жирності від 4,0 до 5,1% (в середньому

7497 кг і 4,27%) . Удої корів, записаних в племінну книгу, 4200-5100 кг при жирності 3,7-3, 9%, білка 3,2-3,6% . Індекс вимені склав 41-44%.

У племінних господарствах середній удій на корову підвищується до 4000-5000 кг, жирність 3,9-4,0%, вміст білка 3,2-3,6%. Від високопродуктивних корів отримують 9000-10 000 кг молока. Так, від корови Кислиці з племзаводу «Мурашкінскій» Нижегородської області за III лактацію надоїли 9216 кг молока жирністю 3,77%.

Маса телят при народженні 33-40 кг. В оптимальних умовах годівлі молодняк інтенсивно росте, телиці 12-місячного віку важать 250 кг, 18-місячного - 350-370 кг. Маса дорослих корів 500-550 кг, бугаїв - 850-950 кг, окремі корови важать 800 кг, а бики - 1100 кг. М'ясні якості швіцкої худоби хороші. При інтенсивному вирощуванні на м'ясо молодняк дає високі прирости - 800-1000 г на добу. Забійний вихід коливається від 50 до 60%, залежно від віку, вгодованості і маси тварин.

Найбільшу популярність в породі отримали лінії бугаїв Емо ЯШ-260, Янача ЗШ-0124, Георга ЗШ-0115, Мартина ЗШ-0137, Енкеля МТШ 304, Лорда ЧШ-7, Мирного МТШ-307, Прута ИШ-54, Оксамиту ГШ-7, Алмазу МШ -417 та ін

У результаті використання швіцької биків шляхом схрещування з коровами місцевих порід створено кілька нових порід: костромська в Росії (1944 р.), лебединська (1950 р.) на Україні, алатауська (1950 р.) в Казахстані і Киргизії та ін..

Корови-рекордистки костромської породи мали надої понад 12 тис. кг молока. Від корови Послушниці 2 за 300 днів шостої лактації надоєно 14116 кг молока жирністю 3,92%. Рекордистка по довічному надою корова Краса дала 120247 кг молока, або 5050 кг молочного жиру. Вміст білка в молоці склав 3,56%.

Зусиллями вітчизняних селекціонерів було створено новий внутріпородний тип бурої швіцької породи «Смоленський», який внесений до державного реєстру селекційних досягнень у 2003 р.

Бура швіцка худоба в 2007 році становила 2,71% від загальної чисельності великої рогатої худоби Росії. Розводиться в 9 регіонах, за такими породами як швіцька, костромська, караваєвський к-1, смоленський, кавказький внутрішньопородні типи. Найбільш широке поширення бурої худоби набуло в Брянській (19,9%), Смоленській (50,8%), Тульській (40,2%), Нижегородській (25,2%) , Калузькій (12,8%) областях і Кабардино-Балкарії. В республіці Дагестан і Північній Осетії розводять тварин кавказького типу. Продуктивність корів кращих племінних заводів Росії складає 3537 кг молока за лактацію з вмістом жиру 3,79% . Кращі господарства з розведення худоби швіцької породи: СГВК «Белавскій» і ВАТ «Семьянское» Нижегородської області, ВАТ ПЗ «Токорево» і ЗАТ «Пригорськiй» Смоленської області, СВК ПР «Дружба» Тульської області. Кращими господарствами, які розводять костромську породу, є племзавод «Караваєво», Костромська область і племзавод «Пролетар» Володимирська область [5,7,9,16,21,23].

Бурі породи Україниию Карпати – гірська місцевість з великими пасовищами альпійського типу , де в першій половині 20 століття, виведена бура карпатська порода , яка створена методом складного відтворювального схре-

щування місцевих відрідь худоби рижка та мокань з плідниками бурих альпійських порід — монта-фонської, швіцької та альгауської.

Середня молочна продуктивність повновікових корів становить 4000—4500 кг молока жирністю 3,6—3,7%. Тварини бурої карпатської породи мають добрі показники м'ясної продуктивності. За оптимальних умов годівлі в господарствах низинної зони Закарпатської області молодняк у 12-місячному віці досягає живої маси 330—360 кг, забійний вихід — 58,2%. Цей показник у дорослих корів середньої і вищої вгодованості — 55—58%. Тварини бурої карпатської породи мають масть від темно-бурої до світло-бурої, переважно міцний щільний тип конституції. Носове дзеркало темне. Виділяють два типи тварин: гірський — менші на зріст і більш широкотілі, низинний — більші на зріст, менш широкотілі. За типом тілобудови порода належить до молочно-м'ясних. Основні проміри повновікових корів (см): висота — 128—130; глибина грудей — 67,2; коса довжина тулуба — 155,3; обхват грудей за лопатками — 181 — 189; обхват п'ястка — 19,4—20,0. Індекс рівномірності розвитку вим'я достатньо високий — 45,7%.

У породі створено 10 ліній та споріднених груп і понад 30 високопродуктивних родин.

Сучасний стан популяції бурої карпатської породи відзначається наявністю помісних тварин від схрещування зі швіцькими бугаями американської селекції. Із 107 тис голів , яку утримують селяни та сільгосппідприємства Закарпаття - майже половина належить традиційній для цієї зони бурій карпатській породі [22].

Лебединська порода худоби створена шляхом схрещування корів сірої української породи зі швіцькими биками і подальшим розведення кращих помісей II і III поколінь "у собі" за оптимальних умов годівлі та утримання протягом багатьох поколінь. Порода виведена і поширена, в основному, в Лебединському, Охтирському, Тростянецькому та інших районах Сумської області. Затверджена в 1950 р. В даний час вона поліпшується в ряді районів Сумської, Чернігівської та Харківської областей. Чисельність худоби Лебединської породи на 1 січня 1990 становила 410 тис. голів.

По масті лебединський худоба має багато спільного зі швіцами. В основному масть сіро-бура, з більш темним забарвленням на передній частині тулуба і боках. Зустрічаються тварини від майже сірої до темно-бурої масті. Носове дзеркало темне. Проміри екстер'єру корів (см): висота в холці 130-136, глибина грудей 65-72, ширина грудей за лопатками 42-49, коса довжина тулуба 156-160, обхват п'ястка 18-20. Конституція досить міцна. Середня жива маса повновікових бугаїв 850-950 кг, максимальна 1000-1200 кг, жива маса корів на племінних фермах 500-650 кг, молодняку при народженні - 33-38 кг.

Цілеспрямована племінна робота з породою в основних районах її розведення забезпечує отримання від корів по 3100-3400 кг молока жирністю 3,76%.

В одинадцяти томах Державної племінної книги лебединської породи записано понад 10000 корів і 2500 биків. Більшість з них вирощено в племінних господарствах Сумської області. В області було роздоєно : від 5000 до 6000 кг молока - 1299 корів, від 6001 до 7000 кг - 154. Молочна продуктивність у благополучні за кормовими умовами роки в стадах племінних заводів: "Чу-

пахівський" - 4616 кг і "Укрінком" - 4830 кг молока. У племінних заводах і провідних племінних фермах було роздоєно 90 корів до 7000-12000 кг молока за 305 днів лактації. До рекордистки відноситься корова Леді 5372 з племзаводу "Чупахівський" Сумської області. Її удій за 7 лактацію дорівнює 12838 кг молока з 4,19% жиру. Корова Нирка 213 з колгоспу імені Леніна Лебединського району дала 11115 кг молока з 4,3% жиру, корова Мережка 410 того ж господарства роздоєна до 12349 кг молока із вмістом жиру 3,93%. Корови лебединської породи характеризуються хорошою жирномолочного. У племзаводі "Михайлівка" створена значна за чисельністю група корів-рекордисток за вмістом жиру в молоці: Мудра - 3 лактація - 5000 кг молока - 5,48% жиру, Молюска -4-4725 кг - 5,24%; Мирна -9 - 6880 кг - 4,86%; Молекула - 3 - 6040 кг - 4,79%. Довічні надої окремих корів лебединської породи досягають 92 тис. кг. Індекс вимені становить 43-45%. Тварини на відгодівлі мають високі прирости живої маси: у бичків-кастратів вони складають 900-1000 г на добу [2,8,17,19].

Сучасна структура лебединської породи худоби включає 10 заводських ліній, провідними з яких стали Концентрата 106157, Мастера 106902, Меридіана 90827, Орегона 086356, Ладді 125640 і близько 200 цінних сімейств. Лебединська порода в історичному аспекті мала позитивний вплив на формування інших порід, таких як: костромська, бура карпатська, бура кавказька, алатауська [4,10].

Племінна робота з лебединської породою більше 30 років з моменту її затвердження спрямована на подальше збільшення молочної продуктивності і жирномолочности корів, на виведення нових заводських ліній та родин, тварини яких повністю відповідали б вимогам промислової технології.

З цією метою використовувалось як чистопорідне розведення, так і ввідне схрещування з биками споріднених порід, зокрема, з биками швіцької породи американської та західноєвропейської селекції. Швіци із США і Західної Європи добре відселекціоновані на високу продуктивність при дворазовому доїнні.

Маточне поголів’я , завезене у 80-х роках минулого століття із Австрії і Німеччини до провідних племінних заводів Сумщини добре акліматизувались і адаптувались, показали високу молочну продуктивність. І згодом створений масив помісної худоби потребував селекційної роботи в напрямку консолідації кращих генотипів. Кроком до реалізації селекційної мети, щодо створення худоби молочного типу, стала тісна співпраця з племінними об’єднаннями Європи і завезення бугаїв швіцької породи із Австрії. Застосування їх підборі дало змогу забезпечити достатній генетичний потенціал популяції бурої худоби Сумської області.

У Чернігівській області в громадському секторі налічується біля 2,5 тис. гол. бурої худоби, із середньою продуктивністю в цілому по популяції 4673 кг молока.

Зона розведення племінного поголів'я лебединської породи в Чернігівській області включає два племрепродуктора: ТОВ „Мрія" та ТОВ „Промінь" Новгород Сіверського району.

В 2009 році колективом науковців створена українська бура молочна порода та у її структурі дві заводські лінії Елеганта 148551 і Стретча 143612. Подальше селекційне поліпшення цієї породи передбачає застосування мето-

дів розведення «у собі» та відкритої популяції через використання у відтворенні бугаїв-плідників швіцької породи світового генофонду[13,20].

На 01.01.2014 року в господарствах усіх форм власності Сумської області із 90132 голів великої рогатої худоби 16596 (18,4%) складають бурі породи, тобто бура молочна, швіцька і лебединська порода залишаються плановими для 7 племінних і 4 передових товарних господарств цього регіону [15].

Висновки та пропозиції. Таким чином, бура худоба у світі пройшла тривалий шлях історії і має право на подальший селекційний розвиток , завдяки своїй високій здатності адаптуватися до різних кліматичних умов, високих показників у бажаних напрямках продуктивності, від м'ясо-молочного до молочного, зберігаючи унікальні біологічні якості і збагачуючи світовий генофонд.

Перспективи подальших досліджень. На наступному етапі передбачається провести генетичний аналіз спорідненості ліній та родин у межах окремих популяцій бурої худоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бронский В. И. Совершенствование бурого (швицкого) скота / В. И. Бронский // Зоотехния. – 1991. - № 1. – С. 6-10.
2. Бура худоба в Україні / Сірацький Й. З., Меркушин В. В., Федорович Є. І. [та ін.] – К.: Науковий світ, 2001. – 205 с.
3. Буркат В. П. До питання створення молочного типу бурої худоби / В. П. Буркат, В. І. Ладика // Удосконалення племінних і продуктивних якостей популяції бурої худоби. Матеріали науково-виробничої конференції 25-27 червня 1996 року. – К.: Асоціація "Україна", 1996. – С. 3-5.
4. Буркат В. Селекція лебединської худоби / В. Буркат, Г. Котенджи, В. Ладика // Тваринництво України. – 1996. - № 2. – С. 9-10.
5. Всяких А. С. Швицкая порода и методы ее совершенствования / Всяких А. С. – М.: Россельхозиздат, 1970. – 255 с.
6. Генетика, селекция и биотехнология в скотоводстве / Зубец М. В., Буркат В. П., Мельник Ю. Ф. [и др.]; под ред. М. В. Зубца, В. П. Бурката. – К.: "БМТ", 1997. – 722 с.
7. Демьянчук В. В. Идеальные (модельные) типы коров бурой швицкой породы американской селекции и использованиеих в практике совершенствования бурых пород / В. В. Демьянчук, В. П. Демьянчук // Вісник аграрної науки. – 1995. - № 8. – С. 80-87.
8. Державна племінна книга великої рогатої худоби швіцької породи Т. 3. / [скл. Тирін А. А.]. – К.: Державне видавництво сільськогосподарської літератури Української РСР, 1948. – 588 с.
9. Дорофеев С. С. Швицкий скот в СССР / Дорофеев С. С. – М.: Сельхозгиз, 1938.–173 с.
10. Котенджи Г. П. Результаты использования в селекции лебединского скота быков-производителей различных генотипов / Г. П. Котенджи, В. И. Ладыка, В. П. Буркат // Материалы научно-производственной конференции «Новые методы селекции и биотехнологии в животноводстве». – Киев, 1991. – С. 120-121.

11. Ладика В. І. Нові методи сервісного обслуговування господарств у процесі виведення бурої молочної породи / В. І. Ладика, В. П. Лобода // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 6. – С. 407-410.
12. Ладика В. І. Стан та перспективи селекції бурої худоби / В. І. Ладика // Вісник аграрної науки. – 2000. - № 12. – С. 84-86.
13. Ладика В. І. Шляхи селекційного удосконалення та організаційні аспекти племінної роботи з популяцією бурої худоби / В. І. Ладика // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 1999. – Вип. 3. – С. 49-54.
14. Ладика В.І.Генезис бурої худоби в історичному аспекті /В.І. Ладика , Л.М.Хмельничий, Ю.М.Бойко// Вісник Сумського національного аграрного університету Вип 7(23). – 2013. — С. 3-11.
15. Ладика В.І.Молочне тваринництво України. Стан та перспективна /В.І. Ладика , Л.В. Бондарчук// Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2014. – Вип2/2(25). – С. 3-9.
16. Маркушин А. Коровы-рекордистки – золотой фонд молочного скотоводства / А. Маркушин // Молочное и мясное скотоводство. – М.: Колос, 1981. – № 5. – С. 11-13.
17. Обливанцов В. В. Формування високопродуктивних родин північно-східного молочного типу бурої худоби Сумської області / В. В. Обливанцов // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 6. – С. 147-151.
18. Овсянников А. И. Породы крупного рогатого скота и племенное дело в Швейцарии / А. И. Овсянников // Труды Новосибирского сельскохозяйственного института. – том I . Новосибирск, 1959. – 208 с.
19. Підсумки створення та методологічний аспект перспективи селекції української бурої молочної породи / В. П. Буркат, В. І. Ладика, Л. М. Хмельничий [та ін.] // Методологія наукових досліджень з питань селекції, генетики та біотехнології у тваринництві. Матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої пам’яті академіка УААН Валерія Петровича Бурката (Чубинське, 25 лютого 2010 року) / За редакцією І. В. Гузєва – К. Аграрна наука, 2010. – С. 17-19.
20. Про затвердження сумського внутріпородного типу української чорно-рябої молочної породи великої рогатої худоби та української бурої молочної породи великої рогатої худоби та її ліній Елеганта 148551 і Стретча 143612// Наказ Міністерства аграрної політики України Українська академія аграрних наук.-Київ,.- 03.06.2009,№386/59
21. Результаты совершенствования швицкого скота в Смоленской области / А. П. Солдатов, В. К. Чернушенко, Л. А. Марченко [и др.] // Удосконалення племінних і продуктивних якостей популяції бурої худоби. Матеріали науково-виробничої конференції 25-27 червня 1996 року. – К.: Асоціація "Україна", 1996. – С. 32-34.
22. Сучасний стан популяції бурої худоби України та перспективи підвищення її селекції / Й. З. Сірацький, В. В. Меркушин, О. І. Костенко [та ін.] // Удосконалення племінних і продуктивних якостей популяції бурої

худоби. Матеріали науково-виробничої конференції 25-27 червня 1996 року. – К.: Асоціація "Україна", 1996. – С. 30-31.
23. Чернушенко В. К. Молочное скотоводство Смоленщины в начале XXI века / В. К. Чернушенко // Зоотехния. – 2009. - № 7. – С. 3-4.
24. Engeler W. Dasschweizerische Braunvieh, 1947.
25. Schwarz A. Deutschesbraunvieh – leistungstandundzucht programm / A. Schwarz, B. Schäfer // Удосконалення племінних і продуктивних якостей популяції бурої худоби. Матеріали науково-виробничої конференції 25-27 червня 1996 року. – К.: Асоціація "Україна", 1996. – с. 9-14.
26. Winkler R. Immereine Reisewert / R. Winkler // Braunvieh. – 2005. – № 4. – p.p. 22-23.
27. 27.http://www.original-braunvieh.com/history.htm

УДК 636.327.38.053.2.084

ВІДГОДІВЕЛЬНІ ЯКОСТІ І М'ЯСНА ПРОДУКТИВНІСТЬ МОЛОДНЯКУ ОВЕЦЬ РІЗНИХ ГЕНОТИПІВ

Вовченко Б.О. *- професор, Херсонський ДАУ*

Постановка проблеми. Виробництво м'яса є одним із актуальних питань агропромислового комплексу. При цьому досвід нашої і багатьох країн світу переконливо свідчить про те, що проблему забезпечення населення м'ясом вітчизняного виробництва неможливо здійснити без інтенсивного розвитку галузі вівчарства у всіх господарствах незалежно від їх розмірів і форм власності.

Підтвердженням актуальності ведення галузі вівчарства є те, що в світі на долю баранини зараз приходиться понад 86 млн. тонн або більше 5%. У зв'язку з цим необхідно збільшувати поголів'я овець, в першу чергу, увага повинна приділятися розвитку племінних господарств, вирощуванню в них високоякісного молодняку, що забезпечить передачу і прояв високих спадкових якостей потомством та вивчити ефективність кращих поєднань овець різних генотипів, що підвищують продуктивність галузі вівчарства.

Сучасне положення галузі вимагає від учених і практиків-вівчарів розведення тварин з високою скоростиглістю, вовновою продуктивністю, здатних максимально окупати всі виробничі затрати на їх продукцію високої якості. Тому одним із перспективних і ефективних методів подальшого підвищення м'ясної продуктивності овець із спадково обумовленою здатністю до інтенсивності росту вважається схрещування за участю баранів скоростиглих м'ясововнових порід.

Стан вивчення проблеми. Жива маса тварин є визначальним показником, який тісно пов'язаний з основними параметрами, що характеризують м'ясну продуктивність овець різних генотипів. Створення м'ясного балансу в Україні значно залежить від збільшення виробництва м'яса усіх видів і зокрема баранини [1-4]. За останні роки створено високопродуктивні генотипи овець, які широко використовуються як при чистопородному розведенні, так і внутрі-породній і міжпородній